

רמב"ם

הלכות תשובה

הלכה פרק א

א כל מצות שבתורה, בין עשה בין לא תעשה, אם עבר אדם על אחת מהן, בין בזדון בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא, שנאמר: "איש או אשה כי יעשו וגו' והתודו את חטאתם אשר עשו" ([במדבר ה, ו-ז](#)), זה וידוי דברים. וידוי זה מצות עשה כיצד מתודין? אומר: 'אנא השם, חטאתי, עויתי, פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך, והרי נחמתי ובושתי במעשי, ולעולם איני חוזר לדבר זה'. וזהו עיקרו של וידוי. וכל המרבה להתודות ומאריך בענין זה, הרי זה משובח וכן בעלי חטאות ואשמות, בעת שמביאין קרבנותיהן על שגגתן או על זדונן, אין מתכפר להן בקרבנם עד שיעשו תשובה ויתודו וידוי דברים, שנאמר: "והתודה אשר חטא עליה" ([ויקרא ה, ה](#)) וכן כל מחוייבי מיתות בית דין ומחוייבי מלקות, אין מתכפר להן במיתתן או בלקייתן עד שיעשו תשובה ויתודו וכן החובל בחבירו והמזיק ממונו, אף על פי ששילם לו מה שהוא חייב לו, אינו מתכפר עד שיתודה וישוב מלעשות כזה לעולם, שנאמר: "מכל חטאות האדם" ([במדבר ה, ו](#))

ב שיעיר המשתלח, לפי שהוא כפרה על כל ישראל, כהן גדול מתודה עליו על לשון כל ישראל, שנאמר: "והתודה עליו (את כל עונות בני ישראל)" ([ויקרא טז, כא](#)). שיעיר המשתלח מכפר על כל עבירות שבתורה, הקלות והחמורות, בין שעבר בזדון, בין שעבר בשגגה, בין שהודע לו, בין שלא הודע לו, הכל מתכפר בשעיר המשתלח והוא שעשה תשובה. אבל אם לא עשה תשובה, אין השעיר מכפר לו אלא על הקלות ומה הן הקלות ומה הן החמורות? החמורות הן שחייבין עליהם מיתת בית דין או כרת, ושבועת שוא ושקר, אף על פי שאין בהן כרת, הרי הן מן החמורות. ושאר מצות לא תעשה ומצות עשה שאין בהן כרת הם הקלות

ג בזמן הזה שאין בית המקדש קיים, ואין לנו מזבח כפרה, אין שם אלא תשובה. התשובה מכפרת על כל העבירות. אפילו רשע כל ימיו, ועשה תשובה באחרונה, אין מזכירין לו שום דבר מרשעו, (שנאמר: "ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו" ([יחזקאל לג, יב](#))) (ועצמו של יום הכפורים מכפר לשבים, שנאמר: "כי ביום הזה יכפר עליכם" ([ויקרא טז, ל](#))).

ד אע"פ שהתשובה מכפרת על הכל, ועצמו של יוה"כ מכפר, יש עבירות שהן מתכפרים לשעתן, ויש עבירות שאין מתכפרים אלא לאחר זמן. כיצד?
• עבר אדם על מצות עשה שאין בה כרת ועשה תשובה, אינו זז משם עד שמוחלין לו. ובאלו נאמר: "שובו בני שובבים ארפא משובתיכם" ([ירמיהו ג, כב](#)).
• עבר על מצות לא תעשה שאין בה כרת ולא מיתת בית דין ועשה תשובה, תשובה תולה ויום הכפורים מכפר. ובאלו נאמר: "כי ביום הזה יכפר עליכם" ([ויקרא טז, ל](#)).
• עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה, תשובה ויוה"כ תולין, ויסורין הבאין עליו גומרין לו הכפרה. ולעולם אין מתכפר לו כפרה גמורה עד שיבואו עליו יסורין. ובאלו נאמר: "ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם" ([תהלים פט, לג](#)).
• במה דברים אמורים? בשלא חילל את השם בשעה שעבר. אבל המחלל את השם, אע"פ שעשה תשובה, והגיע יום הכפורים והוא עומד בתשובתו ובאו עליו יסורין, אינו מתכפר לו כפרה גמורה עד שימות. אלא תשובה, יוה"כ ויסורין - שלשתן תולין, ומיתה מכפרת, שנאמר: "ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותו" ([ישעיהו כב, יד](#))).

הלכה פרק ב

א אי זו היא תשובה גמורה? זה שבא לידו דבר שעבר בו, ואפשר בידו לעשותו, ופירש ולא עשה מפני התשובה, לא מיראה ולא מכשלונו כח. כיצד? הרי שבא על אשה בעבירה, ולאחר זמן נתייחד עמה, והוא עומד באהבתו בה ובכח גופו, ובמדינה שעבר בה, ופירש ולא עבר, זהו בעל תשובה גמורה. הוא ששלמה אמר: "וזכור את בוראך בימי (בחורותיך)" ([קהלת יב, א](#)).
ואם לא שב אלא בימי זקנותו, ובעת שאי אפשר לו לעשות מה שהיה עושה, אף על פי שאינה תשובה מעולה, מועלת היא לו ובעל תשובה הוא. אפילו עבר כל ימיו, ועשה תשובה ביום מיתתו ומת בתשובתו, כל עונותיו נמחלין, שנאמר: "עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים ושב העבים אחר הגשם" ([קהלת יב, ב](#)) שהוא יום המיתה, מכלל שאם זכר בוראו ושב קודם שימות, נסלח לו

רמב"ם

- ב** ומה היא התשובה? הוא שיעזוב החוטא חטאו, ויסירו ממחשבתו, ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד, שנאמר: "יעזוב רשע (דרכו ואיש אוון מחשבותיו" [\(ישעיהו נה, ז\)](#)).
וכן יתנחם על שעבר, שנאמר: "כי אחרי שובי נחמתי" [\(ירמיהו לא, יח\)](#), ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה (החטא לעולם, שנאמר: "ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו" [\(הושע ז, ד\)](#) וצריך להתודות בשפתיו ולומר עניינות אלו שגמר בלבו.
- ג** כל המתודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב, הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו, שאין הטבילה מועלת לו עד שישליך (השרץ, וכן הוא אומר: "ומודה ועוזב ירוחם" [\(משלי כח, יג\)](#) (וצריך לפרוט את החטא, שנאמר: "אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב" [\(שמות לב, לא\)](#)).
- ד** מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני השם בבכי ובתחנונים, ועושה צדקה כפי כחו, ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו. ומשנה שמו, כלומר: אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים, ומשנה מעשיו כולן לטובה ולדרך ישרה, וגולה ממקומו, שגלות מכפרת עון מפני שגורמת לו להכנע ולהיות עניו ושפל רוח.
- ה** ושבח גדול לשב שיתודה ברבים ויודיע פשעיו להם, ומגלה עבירות שבינו לבין חבירו לאחרים ואומר, להם: 'אמנם חטאתי לפלוני ועשיתי לו כך וכך והריני היום שב ומתנחם'. וכל המתגאה ואינו מודיע, אלא מכסה פשעיו, אין (תשובתו גמורה, שנאמר: "מכסה פשעיו לא יצליח" [\(משלי כח, יג\)](#)).
- במה דברים אמורים? בעבירות שבין אדם לחבירו. אבל בעבירות שבין אדם למקום, אינו צריך לפרסם עצמו, ועזות פנים היא לו אם גילם. אלא שב לפני האל ברוך הוא, ופורט חטאיו לפניו, ומתודה עליהם לפני רבים, סתם. וטובה (היא לו שלא נתגלה עונו, שנאמר: "אשרי נשוי פשע כסוי חטאה" [\(תהלים לב, א\)](#)).
- ו** אע"פ שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא (מיד, שנאמר: "דרשו ה' בהמצאו" [\(ישעיהו נה, ו\)](#)).
- במה דברים אמורים? ביחיד. אבל צבור, כל זמן שעושים תשובה וצועקין בלב שלם הם נענין, שנאמר: "כה' אלהינו (בכל קראנו אליו" [\(דברים ז, ז\)](#)).
- ז** יוה"כ הוא זמן תשובה לכל, ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לישראל. לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתודות ביום הכפורים.
- ומצות וידוי יום הכפורים, שיתחיל מערב היום קודם שיאכל שמא יחנק בסעודה קודם שיתודה. ואף על פי שהתודה קודם שיאכל, חוזר ומתודה בליל יוה"כ ערבית, וחוזר ומתודה בשחרית, ובמוסף, ובמנחה, ובנעילה. והיכן מתודה? יחיד אחר תפלתו, ושליח צבור באמצע תפלתו בברכה רביעית.
- ח** הידוי שנהגו בו כל ישראל, "אבל אנחנו חטאנו", והוא עיקר הידוי.
- עבירות שהתודה עליהם ביום הכפורים זה, חוזר ומתודה עליהן ביוה"כ אחר, אע"פ שהוא עומד בתשובתו, שנאמר: ("כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד" [\(תהלים נא, ה\)](#)).
- ט** אין התשובה ולא יום הכפורים מכפרין אלא על עבירות שבין אדם למקום, כגון מי שאכל דבר אסור או בעל בעילה אסורה וכיוצא בהן.
- אבל עבירות שבין אדם לחבירו, כגון החובל את חבירו או המקלל חבירו או גוזלו וכיוצא בהן, אינו נמחל לו לעולם, עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו.
- אף על פי שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו, צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו. אפילו לא הקניט את חבירו אלא בדברים, צריך לפייסו ולפגע בו עד שימחול לו.
- לא רצה חבירו למחול לו, מביא לו שורה של שלשה בני אדם מריעיו ופוגעין בו ומבקשין ממנו. לא נתרצה להן, מביא לו שניה ושלישית. לא רצה, מניחו והולך לו וזה שלא מחל, הוא החוטא. ואם היה רבו, הולך ובא אפילו אלף פעמים עד שימחול לו.
- י** אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס, אלא יהא נוח לרצות וקשה לכעוס. ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול, מוחל בלב שלם ובנפש חפיצה, ואפילו הצר לו וחטא לו הרבה, לא יקום ולא יטור.
- וזוהו דרכם של זרע ישראל ולבם הנכון. אבל העובדי כוכבים ערלי לב אינן כן, אלא "ועברתן שמרה נצח" [\(עמוס א, א\)](#).
- [\(יא\)](#). וכן הוא אומר על הגבעונים לפי שלא מחלו ולא נתפייסו, "והגבעונים לא מבני ישראל המה" [\(שמואל ב כא, ב\)](#).
- יא** החוטא לחבירו, ומת חבירו קודם שיבקש מחילה, מביא עשרה בני אדם ומעמידן על קברו ויאמר בפניהם: "חטאתי לה' אלהי ישראל ולפלוני זה שכך וכך עשיתי לו".
- ואם היה חייב לו ממון, יחזירו ליורשים. לא היה יודע לו יורשין, יניחנו בבית דין ויתודה.

רמב"ם

הלכה פרק ג

- א** כל אחד ואחד מבני האדם, יש לו זכיות ועונות. מי שזכיותיו יתירות על עונותיו, צדיק. ומי שעונותיו יתירות על זכיותיו, רשע. מחצה למחצה, בינוני. וכן המדינה, אם היו זכיות כל יושביה מרובות על עונותיהן, הרי זו צדקת. ואם היו עונותיהם מרובין, הרי זו רשעה. וכן כל העולם כולו.
- ב** אדם שעונותיו מרובין על זכיותיו, מיד הוא מת ברשעו, שנאמר: "על רוב עונך" (ירמיהו ל, יד, ירמיהו ל, טו, הושע ט, י). (וכן מדינה שעונותיה מרובין, מיד היא אובדת, שנאמר: "זעקת סדום ועמורה כי רבה" (בראשית יח, כ, וכן כל העולם כולו, אם היו עונותיהם מרובין מזכיותיהן, מיד הן נשחתין, שנאמר: "וירא ה' כי רבה רעת האדם" (בראשית ו, ה)). ושקול זה אינו לפי מנין הזכיות והעונות, אלא לפי גודלם. (יש זכות שהיא כנגד כמה עונות, שנאמר: "יען נמצא בו דבר טוב" (מלכים א יד, יג, ויש עון שהוא כנגד כמה זכיות, שנאמר: "וחוטא אחד יאבד טובה הרבה" (קהלת ט, יח, ואין שוקלין אלא בדעתו של אל דעות, והוא היודע היאך עורכין הזכיות כנגד העונות.
- ג** כל מי שניחם על המצות שעשה, ותהה על הזכיות, ואמר בלבו 'ומה הועלתי בעשייתן, הלוואי לא עשיתי אותן', הרי זה איבד את כולן ואין מזכירים לו שום זכות בעולם, שנאמר: "וצדקת הצדיק לא תצילנו ביום רשעו" (יחזקאל לג, יב). אין זה אלא בתוהה על הראשונות וכשם ששוקלין זכיות אדם ועונותיו בשעת מיתתו, כך בכל שנה ושנה שוקלין עונות כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכיותיו ביום טוב של ראש השנה. מי שנמצא צדיק, נחתם לחיים. ומי שנמצא רשע, נחתם למיתה. והבינוני, תולין אותו עד יום הכפורים. אם עשה תשובה, נחתם לחיים ואם לאו, נחתם למיתה.
- ד** אע"פ שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב, רמז יש בו, כלומר עורו ישינים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם. אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן, ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם. ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה, ומחשבתו אשר לא טובה. לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כולה כאילו חציו זכאי וחציו חייב. וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חייב. חטא חטא אחד, הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף חובה וגרם לו השחתה. עשה מצוה אחת, הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה, שנאמר: "וצדיק יסוד עולם" (משלי י, כה). זה שצדק הכריע את כל העולם לזכות והצילו ומפני ענין זה, נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצות מראש השנה ועד יוה"כ יתר מכל השנה. ונהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין עד שיאור היום.
- ה** בשעה ששוקלין עונות אדם עם זכיותיו, אין מחשבין עליו עון שחטא בו תחלה ולא שני, אלא משלישי ואילך. אם נמצאו עונותיו משלישי ואילך מרובין על זכיותיו, אותם שתי עונות מצטרפים ודנין אותו על הכל. ואם נמצאו זכיותיו כנגד עונותיו אשר מעון שלישי ואילך, מעבירים כל עונותיו ראשון ראשון, לפי שהשלישי נחשב ראשון, שכבר נמחלו השנים. וכן הרביעי, הרי הוא ראשון, שכבר נמחל השלישי. וכן עד סופן. במה דברים אמורים? ביחיד, שנאמר: "הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר" (איוב לג, כט). אבל הציבור, תולין להן עון ראשון שני ושלישי, שנאמר: "על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו" (עמוס ב, ו). וכשמחשבין להן על דרך זה, מחשבין להן מרביעי ואילך. הבינונים, אם היה בכלל מחצה עונות שלהן שלא הניח תפילין מעולם, דנין אותו כפי חטאו ויש לו חלק לעולם הבא וכן כל הרשעים שעונותיהן מרובים, דנין אותן כפי חטאיהם ויש להן חלק לעולם הבא שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, אע"פ שחטאו, שנאמר: "ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ" (ישעיהו ס, כא). ארץ זו משל, כלומר ארץ החיים, והוא העולם הבא. וכן חסידי אומות העולם, יש להם חלק לעולם הבא.
- ו** ואלו הן שאין להן חלק לעולם הבא, אלא נכרתים ואובדין ונידונין על גודל רשעם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים: המינים, והאפיקורסין, והכופרים בתורה, והכופרים בתחיית המתים וביאת הגואל, המורדים, ומחטיאי הרבים, והפורשין מדרכי צבור, והעושה עבירות ביד רמה בפרהסיא כיהויקים, והמוסרים, ומטילי אימה על הצבור שלא לשם שמים, ושופכי דמים, ובעלי לשון הרע, והמושך ערלתו.

רמב"ם

חמישה הן הנקראים מינים:

ז

- האומר שאין שם אלוה ואין לעולם מנהיג,
 - והאומר שיש שם מנהיג אבל הן שנים או יותר,
 - והאומר שיש שם רבון אחד אבל שהוא גוף ובעל תמונה,
 - וכן האומר שאינו לבדו הראשון וצור לכל,
 - וכן העובד כוכב או מזל וזולתו כדי להיות מליץ בינו ובין רבון העולמים.
- כל אחד מחמשה אלו הוא מין.

שלשה הן הנקראים אפיקורסין:

ח

- האומר שאין שם נבואה כלל ואין שם מדע שמגיע מהבורא ללב בני האדם,
 - והמכחיש נבואתו של משה רבינו,
 - והאומר שאין הבורא יודע מעשה בני האדם.
- כל אחד משלשה אלו הן אפיקורסים.
שלושה הן הכופרים בתורה:
- האומר שאין התורה מעם ה', אפילו פסוק אחד, אפילו תיבה אחת, אם אמר משה אמרו מפי עצמו, הרי זה כופר בתורה,
 - וכן הכופר בפרושה והוא תורה שבעל פה, והמכחיש מגידה, כגון צדוק ובייתוס,
 - והאומר שהבורא החליף מצוה זו במצוה אחרת, וכבר בטלה תורה זו אע"פ שהיא היתה מעם ה', כגון ההגרים.
- כל אחד משלשה אלו כופר בתורה.

שנים הם המומרים מישראל:

ט

- המומר לעבירה אחת,
 - והמומר לכל התורה כולה.
- מומר לעבירה אחת - זה שהחזיק עצמו לעשות אותה עבירה בזדון והורגל ונתפרסם בה, אפילו היתה מן הקלות, כגון שהחזיק תמיד ללבוש שעטנז או להקיף פאה ונמצא כאלו בטלה מצוה זו מן העולם אצלו, הרי זה מומר לאותו דבר. והוא שיעשה להכעיס.
- מומר לכל התורה כולה - כגון החוזרים לדתי העובדי כוכבים בשעה שגוזרין גזרה, וידבק בהם ויאמר: 'מה בצע לי להדבק בישראל שהם שפלים ונרדפים, טוב לי שאדבק באלו שידם תקיפה', הרי זה מומר לכל התורה כולה.

מחטיאי הרבים כיצד?

י

- אחד שהחטיא בדבר גדול, כגון ירבעם וצדוק ובייתוס,
- ואחד שהחטיא בדבר קל, אפילו לבטל מצות עשה,
- ואחד האונס אחרים עד שיחטאו, כמנשה שהיה הורג את ישראל עד שיעבדו עבודת כוכבים, או שהטעה אחרים והדיחם.

הפורש מדרכי צבור, ואע"פ שלא עבר עבירות, אלא נבדל מעדת ישראל ואינו עושה מצות בכללן ולא נכנס בצרתן ולא מתענה בתעניתן, אלא הולך בדרכו כאחד מגויי הארץ וכאילו אינו מהן, אין לו חלק לעולם הבא.
העושה עבירות ביד רמה כיהויקים, בין שעשה קלות בין שעשה חמורות, אין לו חלק לעולם הבא. וזהו הנקרא מגלה פנים בתורה, מפני שהעיז מצחו וגילה פניו ולא בוש מדברי תורה.

יא

שנים הם המוסרין:

יב

- המוסר חבירו ביד עכו"ם להורגו או להכותו,
 - והמוסר ממון חבירו ביד עכו"ם או ביד אנס שהוא כעכו"ם.
- ושניהם אין להם חלק לעוה"ב.

מטילי אימה על הצבור שלא לשם שמים, זה הרודה צבור בחזקה והם יראים ומפחדים ממנו וכוונתו לכבוד עצמו וכל חפציו שלא לכבוד שמים, כגון מלכי העכו"ם.

יג

רמב"ם

כל אחד ואחד מעשרים וארבעה אנשים אלו שמנינו, אע"פ שהן מישראל, אין להם חלק לעוה"ב. ויש עבירות קלות מאלו, ואע"פ כ אמרו חכמים שהרגיל בהן אין להם חלק לעוה"ב, וכדי הן להתרחק מהן ולהזהר בהן. ואלו הן: המכנה שם לחבירו, והקורא לחבירו בכינויו, והמלביין פני חבירו ברבים, והמתכבד בקלון חבירו, והמבזה תלמידי חכמים, והמבזה רבותיו, והמבזה את המועדות, והמחלל את הקדשים. במה דברים אמורים? שכל אחד מאלו אין לו חלק לעוה"ב כשמת בלא תשובה, אבל אם שב מרשעו ומת והוא בעל תשובה, הרי זה מבני העולם הבא, שאין לך דבר שעומד בפני התשובה. אפילו כפר בעיקר כל ימיו ובאחרונה שב, יש (לו חלק לעולם הבא, שנאמר: "שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו" (ישעיהו נז, יט) כל הרשעים והמומרים וכיוצא בהן שחזרו בתשובה, בין בגלוי בין במטמוניות, מקבלין אותן, שנאמר: "שובו בני ישראל שובבים" (ירמיהו ג, יד, ירמיהו ג, כב)). אע"פ שעדין שובב הוא, שהרי בסתר שב ולא בגלוי, מקבלין אותו בתשובה.

יד

הלכה פרק ד

ארבעה ועשרים דברים מעכבין את התשובה. ארבעה מהן עון גדול והעושה אחד מהן, אין הקדוש ברוך הוא מספיק בידו לעשות תשובה לפי גודל חטאו. ואלו הן: (א) המחטיא את הרבים ובכלל עון זה, המעכב את הרבים מלעשות מצוה. (ב) והמטה את חבירו מדרך טובה לרעה, כגון מסית ומדיח. (ג) הרואה בנו יוצא לתרבות רעה ואינו ממחה בידו. הואיל ובנו ברשותו אילו מיחה בו היה פורש, ונמצא כמחטיאו ובכלל עון, זה כל שאפשר בידו למחות באחרים, בין יחיד בין רבים, ולא מיחה, אלא יניחם בכשלונם. (ד) והאומר אחטא ואשוב, ובכלל זה האומר אחטא ויום הכפורים מכפר.

א

ומהן חמשה דברים הנועלים דרכי התשובה בפני עושיהן ואלו הן. (א) הפורש מן הצבור, לפי שבזמן שיעשו תשובה לא יהיה עמהן ואינו זוכה עמהן בזכות שעושיין. (ב) והחולק על דברי חכמים, לפי שמחלוקתו גורמת לו לפרוש מהן ואינו יודע דרכי התשובה. (ג) והמלעיג על המצות, שכיון שנתבזו בעיניו אינו רודף אחריהן ולא עושן ואם לא יעשה במה יזכה. (ד) והמבזה רבותיו, שדבר זה גורם לו לדחפו ולטרדו כגחזי ובזמן שנטרד לא ימצא מלמד ומורה לו דרך האמת. (ה) והשונא את התוכחות, שהרי לא הניח לו דרך תשובה שהתוכחה גורמת לתשובה, שבזמן שמודיעין לו לאדם (חטאיו ומכלימין אותו, חוזר בתשובה, כמו שכתוב בתורה: "זכור ואל תשכח" (דברים ט, ז), "ממרים הייתם" (דברים ט, ז, דברים ט, כד, דברים לא, כז), "ולא נתן ה' לכם לב לדעת" (דברים כט, ג), "עם נבל ולא חכם" (דברים לב, ו). וכן ישעיהו הוכיח את ישראל ואמר "הוי גוי חוטא" (ישעיהו א, ד), "ידע שור קונהו" (ישעיהו א, ג), "מדעתי כי קשה אתה" (ישעיהו מת, ד). וכן צוהו האל להוכיח לחטאים, שנאמר: "קרא בגרון אל תחשוך" (ישעיהו נח, א). וכן כל הנביאים הוכיחו לישראל, עד שחזרו בתשובה. לפיכך, צריך להעמיד בכל קהל וקהל מישראל חכם גדול וזקן וירא שמים מנעוריו ואהוב להם, שיהא מוכיח לרבים ומחזירן בתשובה. וזה ששונא את התוכחות, אינו בא למוכיח ולא שומע דבריו. לפיכך, יעמוד בחטאתיו שהם בעיניו טובים.

ב

ומהם חמשה דברים, העושה אותן אי אפשר לו שישב בתשובה גמורה, לפי שהם עונות שבין אדם לחבירו, ואינו יודע חבירו שחטא לו, כדי שיחזיר לו או ישאל ממנו למחול לו. ואלו הן. (א) המקלל את הרבים. ולא קלל אדם ידוע כדי שישאל ממנו כפרה. (ב) והחולק עם גנב, שלפי שאינו יודע גניבה זו של מי היא, אלא הגנב גונב לרבים ומביא לו והוא לוקח. ועוד שהוא מחזיק יד הגנב ומחטיאו. (ג) והמוצא אבדה ואינו מכריז עליה עד שיחזירה לבעליה. לאחר זמן כשיעשה תשובה, אינו יודע למי יחזיר. (ד) והאוכל שור עניים ויתומים ואלמנות. אלו בני אדם אמללין הם ואינן ידועים ומפורסמים וגולים מעיר לעיר, ואין להם מכיר כדי שידע שור זה של מי הוא ויחזירנו לו. (ה) והמקבל שוחד להטות דין, אינו יודע עד היכן הגיע הטייה זו וכמה היא כחה כדי שיחזיר, שהדבר יש לו רגלים. ועוד שהוא מחזיק יד זה ומחטיאו.

ג

רמב"ם

- ד** ומהן חמשה דברים העושה אותן אין חזקתו לשוב מהן, לפי שהם דברים קלים בעיני רוב האדם, ונמצא חוטא והוא ידמה שאין זה חטא ואלו הן.
(א) האוכל מסעודה שאינה מספקת לבעליה, שזה אבק גזל הוא, והוא מדמה שלא חטא, ויאמר: 'כלום אכלתי אלא ברשותו?'.
(ב) המשתמש בעבוטו של עני, שהעבוט של עני אינו אלא כגון קורדום ומחרישה, ויאמר בלבו: 'אינן חסרים, והרי לא גזלתי אותו'.
(ג) המסתכל בעריות, מעלה על דעתו שאין בכך כלום, שהוא אומר וכי בעלתי או קרבתי אצלה. והוא אינו יודע (במדבר טו, טו).
המתכבד בקלון חבירו, אומר בלבו שאינו חטא לפי שאין חבירו עומד שם ולא הגיע לו בושת ולא ביישו, אלא (ד) ערך מעשיו הטובים וחכמתו למול מעשה חבירו או חכמתו כדי שיראה מכללו שהוא מכובד וחבירו בזוי (ה) והחושד כשרים, אומר בלבו שאינו חטא לפי שהוא אומר: מה עשיתי לו? וכי יש שם אלא חשד שמא עשה או לא עשה. והוא אינו יודע שזה עון, שמשים אדם כשר בדעתו כבעל עבירה.
- ה** ומהן חמשה דברים, העושה אותם ימשך אחריהם תמיד, וקשים הם לפרוש מהן. לפיכך, צריך אדם להזהר מהן שמא ידבק בהן, והן כולן דעות רעות עד מאד, ואלו הן:
רכילות,
ולשון הרע,
ובעל חימה,
ובעל מחשבה רעה,
(והמתחבר לרשע מפני שהוא לומד ממעשיו והן נרשמים בלבו. הוא שאמר שלמה: "ורועה כסילים ירוע" (משלי יג, כ)
וכבר בארנו בהלכות דעות דברים שצריך כל אדם לנהוג בהן תמיד, קל וחומר לבעל תשובה.
- ו** כל אלו הדברים וכיוצא בהן, אע"פ שמעכבין את התשובה אין מונעין אותה, אלא אם עשה אדם תשובה מהן, הרי זה בעל תשובה ויש לו חלק לעולם הבא.
- הלכה פרק ה**
- א** רשות לכל אדם נתונה: אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק - הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע - הרשות בידו.
הוא שכתוב בתורה: "הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע", כלומר: הן מין זה של אדם היה יחיד בעולם ואין מין שני דומה לו בזה הענין, שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ, ואין מי שיעכב בידו מלעשות הטוב או הרע. וכיון שכן הוא "פן ישלח ידו".
- ב** אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומות העולם ורוב גולמי בני ישראל, שהקב"ה גוזר על האדם מתחלת ברייתו להיות צדיק או רשע - אין הדבר כן. אלא כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם, או חכם או סכל, או רחמן או אכזרי, או כילי או שוע, וכן שאר כל הדעות. ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים, אלא הוא מעצמו ומדעתו נוטה לאי זו דרך שירצה.
הוא שירמיהו אמר: "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב", כלומר: אין הבורא גוזר על האדם להיות טוב ולא להיות רע, וכיון שכן הוא, נמצא זה החוטא הוא הפסיד את עצמו, ולפיכך ראוי לו לבכות ולקונן על חטאיו ועל מה שעשה לנפשו וגמלה רעה. הוא שכתוב אחריו: "מה יתאונן אדם חי" וגו' וחזר ואמר: הואיל ורשותנו בידינו ומדעתנו עשינו כל הרעות, ראוי לנו לחזור בתשובה ולעזוב רשענו, שהרשות עתה בידינו. הוא שכתוב אחריו: "נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה" וגו'.
- ג** ודבר זה עיקר גדול הוא, והוא עמוד התורה והמצוה, שנאמר: "ראה נתתי לפניך היום את החיים", וכתוב: "ראה אנכי נותן לפניכם היום", כלומר שהרשות בידכם, וכל שיחפוץ האדם לעשות ממעשה בני האדם עושה - בין טובים בין רעים.
ומפני זה הענין נאמר: "מי יתן והיה לבבם זה להם", כלומר שאין הבורא כופה בני האדם ולא גוזר עליהן לעשות טובה או רעה, אלא הכל מסור להם.

רמב"ם

אילו האל היה גוזר על האדם להיות צדיק או רשע, או אילו היה שם דבר שמושך את האדם בעיקר תולדתו לדרך מן הדרכים או למדע מן המדעות או לדעה מן הדעות או למעשה מן המעשים כמו שבועים מלבם הטפשים הוברי שמים - היאך היה מצוה לנו על ידי הנביאים "עשה כך ואל תעשה כך", "הטיבו דרכיכם ואל תלכו אחרי רשעכם", והוא מתחלת ברייתו כבר נגזר עליו, או תולדתו תמשוך אותו לדבר שאי אפשר לזוז ממנו? ומה מקום היה לכל התורה כולה? ובאי זה דין ואיזה משפט נפרע מן הרשע או משלם שכר לצדיק? "השופט כל הארץ לא יעשה משפט?". ואל תתמה ותאמר: היאך יהיה האדם עושה כל מה שיחפוץ ויהיו מעשיו מסורים לו, וכי יעשה בעולם דבר שלא ברשות קונו ולא חפצו, והכתוב אומר: "כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ"? דע שהכל כחפצו יעשה, ואף על פי שמעשינו מסורין לנו! כיצד? כשם שהיוצר חפץ להיות האש והרוח עולים למעלה, והמים והארץ יורדים למטה, והגלגל סובב בעיגול, וכן שאר בריות העולם להיות כמנהגן שחפץ בו, ככה חפץ להיות האדם רשותו בידו וכל מעשיו מסורין לו, ולא יהיה לו לא כופה ולא מושך אלא הוא מעצמו ובדעתו שנתן לו האל עושה כל שהאדם יכול לעשות. לפיכך דנין אותו לפי מעשיו: אם עשה טובה - מטיבין לו, ואם עשה רעה - מריעין לו. הוא שהנביא אומר: "מידכם היתה זאת" לכם, "גם המה בחרו בדרכיהם" ובענין זה אמר שלמה: "שמח בחור בילדותך... ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט", כלומר דע שיש בידך כח לעשות ועתיד אתה ליתן את הדין.

ד

שמה תאמר: והלא הקדוש ברוך הוא יודע כל מה שיהיה, וקודם שיהיה. ידע שזה יהיה צדיק או רשע או לא ידע. אם ידע שהוא יהיה צדיק - אי אפשר שלא יהיה צדיק, ואם תאמר שידע שיהיה צדיק ואפשר שיהיה רשע - הרי לא ידע הדבר על בוריו?

ה

דע שתשובת שאלה זו ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, וכמה עיקרים גדולים והררים רמים תלויים בה, אבל צריך אתה לידע ולהבין בדבר זה שאני אומר: כבר בארנו בפרק שני מהלכות יסודי התורה שהקב"ה אינו יודע מדיעה שהיא חוץ ממנו, כבני אדם שהם ודעתם שנים, אלא הוא יתעלה שמו ודעתו אחד, ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו. וכשם שאין כח באדם להשיג ולמצוא אמתת הבורא שנאמר: "כי לא יראני האדם וחי", אין כח באדם להשיג ולמצוא דעתו של בורא. הוא שהנביא אומר: "כי לא מחשבותי מחשבותיכם, ולא דרכיכם דרכי". וכיון שכן הוא אין בנו כח לידע היאך ידע הקדוש ברוך הוא כל הברואים והמעשים, אבל נדע בלא ספק שמעשה האדם ביד האדם, ואין הקב"ה מושכו ולא גוזר עליו לעשות כך, ולא מפני קבלת הדת בלבד נודע דבר זה, אלא בראיות ברורות מדברי החכמה. ומפני זה נאמר בנבואה שדנין את האדם על מעשיו כפי מעשיו, אם טוב ואם רע. וזה הוא העיקר שכל דברי הנבואה תלויין בו.

הלכה פרק ו

פסוקים הרבה יש בתורה ובדברי נביאים שהן נראין כסותרין עיקר זה ונכשלין בהן רוב האדם ויעלה על דעתן מהן שהקב"ה הוא גוזר על האדם לעשות רעה או טובה ושאינו לבו של אדם מסור לו להטותו לכל אשר ירצה והרי אני מבאר עיקר גדול שממנו תדע פירוש כל אותן הפסוקים בזמן שאדם אחד או אנשי מדינה חוטאים ועושה החוטא חטא שעושה מדעתו וברצונו כמו שהודענו ראוי להפרע ממנו והקדוש ברוך הוא יודע איך יפרע יש חטא שהדין נותן שנפרעים ממנו על חטאו בעולם הזה בגופו או בממונו או בבניו הקטנים שבניו של אדם הקטנים שאין בהם דעת ולא הגיעו לכלל מצות כקניינו הן וכתוב איש בחטאו ימות עד שיעשה איש ויש חטא שהדין נותן שנפרעין ממנו לעולם הבא ואין לעובר עליו שום נזק בעולם הזה ויש חטא שנפרעין ממנו בעולם הזה ולעולם הבא.

א

במה דברים אמורים בזמן שלא עשה תשובה אבל אם עשה תשובה התשובה כתריס לפני הפורענות וכשם שהאדם חוטא מדעתו וברצונו כך הוא עושה תשובה מדעתו וברצונו.

ב

ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דיין האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה הוא שהקב"ה אמרע"ישעיהו השמן לב העם הזה וגו' וכן הוא אומר ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובזוים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא כלומר חטאו ברצונו והרבו לפשוע עד שנתחייבו למנוע מהן התשובה שהיא המרפא לפיכך כתוב בתורה ואני אחזק את לב פרעה לפי שחטא מעצמו תחלה והרע לישראל הגרים בארצו שנאמר הבה נתחכמה לו נתן הדין למנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו לפיכך חזק הקדוש ברוך הוא את לבו ולמה היה שולח לו ביד משה ואומר שלח ועשה תשובה וכבר אמר לו הקב"ה אין אתה משלח שנאמר ואתה ועבדיך ידעתי וגו' ואולם בעבור זאת העמדתך כדי להודיע לבאי העולם שבזמן שמונע הקדוש ברוך הוא התשובה לחוטא אינו יכול לשוב אלא ימות ברשעו שעשה בתחילה ברצונו וכן סיחון לפי עונות שהיו לו נתחייב למונעו מן התשובה שנאמר כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו וכן הכנענים לפי תועבותיהן מנע מהן התשובה עד שעשו מלחמה עם ישראל שנאמר כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה עם ישראל למען החרים וכן ישראל בימי אליהו לפי שהרבו לפשוע מנע מאותן המרבים לפשוע תשובה שנאמר ואתה הסבות את לבם אחורנית כלומר מנעת מהן התשובה:

נמצאת אומר שלא גזר האל על פרעה להרע לישראל ולא על סיחון לחטוא בארצו ולא על הכנענים להתעיב ולא על ישראל לעבוד עכו"ם אלא כולן חטאו מעצמן וכולן נתחייבו למנוע מהן התשובה.

ג

רמב"ם

ד וכענין זה שואלין הצדיקים והנביאים בתפלתם מאת ה' לעזרם על האמת כמו שאמר דוד הורני ה' דרכך כלומר אל ימנעוני חטאי דרך האמת שממנה אדע דרכך ויחוד שמך וכן זה שאמר ורוח נדיבה תסכמני כלומר תניח רוחי לעשות חפצך ואל יגרמו לי חטאי למונעני מתשובה אלא תהיה הרשות בידי עד שאחזור ואבין ואדע דרך האמת ועל דרך זו כל הדומה לפסוקים אלו.

ה ומהו זה שאמר דוד טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך ידרך ענוים וגו' זה ששלח נביאים להם מודיעים דרכי ה' ומחזירין אותן בתשובה ועוד שנתן בהם כח ללמוד ולהבין שמדה זו בכל אדם שכל זמן שהוא נמשך בדרכי החכמה והצדק מתאוה להן ורודף אותם והוא מה שאמרו רז"ל בא לטהר מסייעין אותו כלומר ימצא עצמו נעזר על הדבר והלא כתוב בתורה ועבדום וענו אותם הרי גזר על המצריים לעשות רע וכתוב וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ הרי גזר על ישראל לעבוד כו"ם ולמה נפרע מהן לפי שלא גזר על איש פלוני הידוע שיהיה הוא הזונה אלא כל אחד ואחד מאותן הזונים לעבוד כו"ם אילו לא רצה לעבוד לא היה עובד ולא הודיעו הבורא אלא מנהגו של עולם הא למה זה דומה לאומר העם הזה יהיה בהן צדיקים ורשעים לא מפני זה יאמר הרשע כבר נגזר עליו שיהיה רשע מפני שהודיע למשה שיהיו רשעים בישראל כענין שנאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ וכן המצריים כל אחד ואחד מאותן המצריים והמריעים לישראל אילו לא רצה להרע להם הרשות בידו שלא גזר על איש ידוע אלא הודיעו שסוף זרעו עתיד להשתעבד בארץ לא להם וכבר אמרנו שאין כח באדם לידע היאך ידע הקב"ה דברים העתידין להיות.

הלכה פרק ז

א הואיל ורשות כל אדם נתונה לו כמו שבארנו ישתדל אדם לעשות תשובה ולהתודות בפיו מחטאיו ולנעור כפיו מחטאיו כדי שימות והוא בעל תשובה ויזכה לחיי העולם הבא.

ב לעולם יראה אדם עצמו כאילו הוא נוטה למות ושמא ימות בשעתו ונמצא עומד בחטאו לפיכך ישוב מחטאיו מיד ולא יאמר כשאזקין אשוב שמא ימות טרם שיזקין הוא ששלמה אמר בחכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבנים.

ג אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה כגון זנות וגזל וגניבה אלא כשם שצריך אדם לשוב מאלו כך הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו ולשוב מן הכעס ומן האיבה ומן הקנאה ומן ההתול ומרדיפת הממון והכבוד ומרדיפת המאכלות וכיוצא בהן מן הכל צריך לחזור בתשובה ואלו העונות קשים מאותן שיש בהן מעשה שבזמן שאדם נשקע באלו קשה הוא לפרוש מהם וכן הוא אומר יעזוב רשע וגו'.

ד ואל ידמה אדם בעל תשובה שהוא מרוחק ממעלת הצדיקים מפני העונות והחטאות שעשה אין הדבר כן אלא אהוב ונחמד הוא לפני הבורא כאילו לא חטא מעולם ולא עוד אלא ששכרו הרבה שהרי טעם טעם החטא ופירש ממנו וכבש יצרו אמרו חכמים מקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורין יכולין לעמוד בו כלומר מעלתן גדולה ממעלת אלו שלא חטאו מעולם מפני שהן כובשים יצרים יותר מהם.

ה כל הנביאים כולן צוו על התשובה ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין שנאמר והיה כי יבאו עליך כל הדברים וגו' ושבת עד ה' אלהיך ושב ה' אלהיך וגו'.

ו גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך ונאמר ולא שבתם עדי נאם ה' ונאמר אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב כלומר אם תחזור בתשובה בי תדבק התשובה מקרבת את הרחוקים אמש היה זה שנאווי לפני המקום משוקץ ומרוחק ותועבה והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד וכן אתה מוצא שבלשון שהקדוש ברוך הוא מרחיק החוטאים בה מקרב את השבים בין יחיד בין רבים שנאמר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי ונאמר ביכניהו ברשעתו כתוב את האיש הזה עירי גבר לא יצלח בימיו אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני וגו' וכיון ששב בגלותו נאמר בזרובבל בנו ביום ההוא נאם ה' צבאות אקח זרובבל בן שאלתיאל עבדי נאם ה' ושמתיך כחותם .

ז כמה מעולה מעלת התשובה אמש היה זה מובדל מה' אלהי ישראל שנאמר עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם צועק ואינו נענה שנאמר כי תרבו תפלה וגו' ועושה מצות וטורפין אותן בפניו שנאמר מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי מי גם בכם ויסגר דלתים וגו' והיום הוא מודבק בשכינה שנאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם צועק ונענה מיד שנאמר והיה טרם יקראו ואני אענה ועושה מצות ומקבלין אותן בנחת ושמחה שנאמר כי כבר רצה האלהים את מעשיך ולא עוד אלא שמתאווים להם שנאמר וערבה לה' מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמוניות.

רמב"ם

נ בעלי תשובה דרכן להיות שפלים וענוים ביותר אם חרפו אותן הכסילים במעשיהם הראשונים ואמרו להן אמש היית עושה כך וכך ואמש היית אומר כך וכך אל ירגישו להן אלא שומעין ושומחים ויודעין שזו זכות להם שכל זמן שהם בושים ממעשיהם שעברו ונכלמים מהן זכותם מרובה ומעלתם מתגדלת וחטא גמור הוא לומר לבעל תשובה זכור מעשיך הראשונים או להזכירן לפניו כדי לביישו או להזכיר דברים וענינים הדומין להם כדי להזכירו מה עשה הכל אסור ומוזהר עליו בכלל הונית דברים שהזהירה תורה עליה שנאמר ולא תונו איש את עמיתו.

הלכה פרק ח

א הטובה הצפונה לצדיקים היא חיי העולם הבא והיא החיים שאין מות עמהן והטובה שאין עמה רעה הוא שכתוב בתורה למען ייטב לך והארכת ימים מפי השמועה למדו למען ייטב לך לעולם שכולו טוב והארכת ימים לעולם שכולו ארוך וזהו הוא העולם הבא שכר הצדיקים הוא שיזכו לנועם זה ויהיו בטובה זו ופרעון הרשעים הוא שלא יזכו לחיים אלא יכרתו וימותו וכל מי שאינו זוכה לחיים אלו הוא המת שאינו חי לעולם אלא נכרת ברשעו ואבד כבהמה וזהו כרת הכתובה בתורה שנאמר הכרת תכרת הנפש ההיא מפי השמועה למדו הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא כלומר שאותה הנפש שפירשה מן הגוף בעולם הזה אינה זוכה לחיי העולם הבא אלא גם מן העולם הבא נכרתת.

ב העולם הבא אין בו גוף וגויה אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף כמלאכי השרת הואיל ואין בו גויות אין בו לא אכילה ולא שתייה ולא דבר מכל הדברים שגופות בני אדם צריכין להן בעולם הזה ולא יארע דבר בו מן הדברים שמארעין לגופות בעולם הזה כגון ישיבה ועמידה ושינה ומיתה ועצב ושחוק וכיוצא בהן כך אמרו חכמים הראשונים העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתייה ולא תשמיש אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהן ונהנין מזיו השכינה הרי נתברר לך שאין שם גוף לפי שאין שם אכילה ושתייה וזה שאמרו צדיקים יושבין דרך חידה אמרו כלומר הצדיקים מצויין שם בלא עמל ובלא יגיעה וכן זה שאמרו עטרותיהן בראשיהן כלומר דעת שידעו שבגללה זכו לחיי העולם הבא מצויה עמהן והיא העטרה שלהן כענין שאמר שלמה בעטרה שעטרה לו אמו והרי הוא אומר ושמת עולם על ראשם ואין השמחה גוף כדי שתנוח על הראש כך עטרה שאמרו חכמים כאן היא הידיעה ומהו זהו שאמרו נהנין מזיו שכינה שיודעים ומשיגין מאמתת הקב"ה מה שאינם יודעים והם בגוף האפל השפל.

ג כל נפש האמורה בענין זה אינה הנשמה הצריכה לגוף אלא צורת הנפש שהיא הדעה שהשיגה מהבורא כפי כחה והשיגה הדעות הנפרדות ושאר המעשים והיא הצורה שביארנו ענינה בפרק רביעי מהלכות יסודי התורה היא הנקראת נפש בענין זה חיים אלו לפי שאין עמהם מות שאין המות אלא ממאורעות הגוף ואין שם גוף נקראו צרור החיים שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים וזהו השכר שאין שכר למעלה ממנו והטובה שאין אחריה טובה והיא שהתאוו לה כל הנביאים.

ד וכמה שמות נקראו לה דרך משל הר ה' ומקום קדשו ודרך הקדש וחצרות ה' ונועם ה' ואהל ה' והיכל ה' ובית ה' ושער ה' וחכמים קראו לה דרך משל לטובה זו המזומנת לצדיקים סעודה וקורין לה בכל מקום העולם הבא.

ה הנקמה שאין נקמה גדולה ממנה שתכרת הנפש ולא תזכה לאותן החיים שנאמר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה וזה האבדון הוא שקורין אותו הנביאים דרך משל באר שחת ואבדון ותפתה ועלוקה וכל לשון כלייה והשחתה קוראין לו לפי שהיא הכלייה שאין אחריה תקומה וההפסד שאינו חוזר לעולם.

ו שמה תקל בעיניך טובה זו ותדמה שאין שכר המצות והיות האדם שלם בדרכי האמת אלא להיותו אוכל ושותה מאכלות טובות ובוטל צורות נאות ולובש בגדי שש ורקמה ושוכן באהלי שן ומשתמש בכלי כסף וזהב ודברים הדומים לאלו כמו שמדמין אלו הערביים הטפשים האוילים השטופים בזמה אבל החכמים ובעלי דעה ידעו שכל הדברים האלו דברי הבאי והבל הם ואין בהם תועלת ואינה טובה גדולה אצלנו בעולם הזה אלא מפני שאנו בעלי גוף וגויה וכל הדברים האלו צרכי הגוף הם ואין הנפש מתאוה להם ומחמדתן אלא מפני צורך הגוף בטלים הטובה הגדולה שתהיה בה הנפש בעולם הבא אין שום דרך בעולם הזה להשיגה ולידע אותה שאין אנו יודעים בעולם הזה אלא טובת הגוף ולה אנו מתאוין אבל אותה הטובה גדולה עד מאד ואין לה ערך בטובות העולם הזה אלא דרך משל אבל בדרך האמת שנערוך טובת הנפש בעולם הבא בטובות הגוף בעולם הזה במאכל ובמשתה אינו כן אלא אותה הטובה גדולה עד אין חקר ואין לה ערך ודמיון הוא שאמר דוד מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו'.

ז וכמה כמה דוד והתאוה לחיי העולם הבא שנאמר לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים כבר הודיעונו החכמים הראשונים שטובת העולם הבא אין כח באדם להשיגה על בוריה ואין יודע גדלה ויפיה ועצמה אלא הקדוש ברוך הוא לבדו ושכל הטובות שמתנבאים בהם הנביאים לישראל אינן אלא לדברים שבגוף שנהנין בהן ישראל לימות המשיח בזמן שתשוב הממשלה לישראל אבל טובת חיי העולם הבא אין לה ערך ודמיון ולא דמוה הנביאים כדי שלא יפחתו אותה בדמיון הוא שישעיהו אמר עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו כלומר הטובה שלא ראתה אותה עין נביא ולא ראה אותה אלא אלהים עשה אותה אלהים לאדם שמחכה לו אמרו חכמים כל הנביאים כולן לא ניבאו אלא לימות המשיח אבל העולם הבא עין לא ראתה אלהים זולתך.

רמב"ם

זה שקראו אותו חכמים העולם הבא לא מפני שאינו מצוי עתה וזה העולם אובד ואחר כך יבא אותו העולם אין הדבר כן אלא הרי הוא מצוי ועומד שנאמר אשר צפנת ליראיך פעלת וגו' ולא קראוהו עולם הבא אלא מפני שאותן החיים באין לו לאדם אחר חיי העולם הזה שאנו קיימים בו בגוף ונפש וזהו הנמצא לכל אדם בראשונה.

ח

הלכה פרק ט

א

מאחר שנודע שמתן שכרן של מצות והטובה שנזכה לה אם שמרנו דרך ה' הכתוב בתורה היא חיי העולם הבא שנאמר למען ייטב לך והארכת ימים והנקמה שנוקמים מן הרשעים שעזבו ארחות הצדק הכתובות בתורה היא הכרת שנאמר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה מהו זה שכתוב בכל התורה כולה אם תשמעו יגיע לכם כך ואם לא תשמעו יקרה אתכם כך וכל אותן הדברים בעולם הזה כגון שובע ורעב ומלחמה ושלוש ומלכות ושפלות וישיבת הארץ וגלות והצלחת מעשה והפסדו ושאר כל דברי הברית כל אותן הדברים אמת היו ויהיו ובזמן שאנו עושים כל מצות התורה יגיעו אלינו טובות העולם הזה כולן ובזמן שאנו עוברים עליהן תקראנה אותנו הרעות הכתובות ואע"פ כן אין אותן הטובות הם סוף מתן שכרן של מצות ולא אותן הרעות הם סוף הנקמה שנוקמים מעובר על כל המצות אלא כך הוא הכרע כל הדברים הקדוש ברוך הוא נתן לנו תורה זו עץ חיים היא וכל העושה כל הכתוב בה ויודעו דעה גמורה נכונה זוכה בה לחיי העולם הבא ולפי גודל מעשיו ורוב חכמתו הוא זוכה והבטיחנו בתורה שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת נפש ונהגה בחכמתה תמיד שיסיר ממנו כל הדברים המונעים אותנו מלעשותה כגון חולי ומלחמה ורעב וכיצא בהן וישפיע לנו כל הטובות המחזיקות את ידינו לעשות התורה כגון שובע ושלוש ורביי כסף וזהב כדי שלא נעסוק כל ימינו בדברים שהגוף צריך להן אלא נשב פנויים ללמוד בחכמה ולעשות המצוה כדי שנזכה לחיי העולם הבא וכן הוא אומר בתורה אחר שהבטיח בטובות העולם הזה וצדקה תהיה לנו וגו'.

וכן הודיענו בתורה שאם נעזוב התורה מדעת ונעסוק בהבלי הזמן כענין שנאמר וישמן ישורון ויבעט שדיין האמת יסיר מן העוזבים כל טובות העולם הזה שהן חזקו ידיהם לבעוט ומביא עליהם כל הרעות המונעים אותן מלקנות העולם הבא כדי שיאבדו ברשעים הוא שכתוב בתורה תחת אשר לא עבדת את ה' וגו' ועבדת את אויבך אשר ישלחנו ה' בך נמצא פירוש כל אותן הברכות והקללות על דרך זו כלומר אם עבדתם את ה' בשמחה ושמרתם דרכו משפיע לכם הברכות האלו ומרחיק הקללות מכם עד שתהיו פנויים להתחכם בתורה ולעסוק בה כדי שתזכו לחיי העולם הבא וייטב לך לעולם שכולו טוב ותאריך ימים לעולם שכולו ארוך ונמצאתם זוכין לשני העולמות לחיים טובים בעולם הזה המביאים לחיי העולם הבא שאם לא יקנה פה חכמה ומעשים טובים אין לו במה יזכה שנאמר כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול ואם עזבתם את ה' ושגיתם במאכל ובמשתה וזנות ודומה להם מביא עליכם כל הקללות האלו ומסיר כל הברכות עד שיכלו ימיכם בבהלה ופחד ולא יהיה לכם לב פנוי ולא גוף שלם לעשות המצות כדי שתאבדו מחיי העולם הבא ונמצא שאבדתם שני עולמות שבזמן שאדם טרוד בעולם הזה בחולי ובמלחמה ורעבון אינו מתעסק לא בחכמה ולא במצות שבהן זוכין לחיי העולם הבא.

ב

ומפני זה נתאוו כל ישראל נביאייהם וחכמייהם לימות המשיח כדי שינחחו ממלכות שאינן מניחות להן לעסוק בתורה ובמצות כהוגן וימצאו להם מרגוע וירבו בחכמה כדי שיזכו לחיי העולם הבא לפי שבאותן הימים תרבה הדעה והחכמה והאמת שנאמר כי מלאה הארץ דעה את ה' ונאמר ולא ילמדו איש את אחיו ואיש את רעהו ונאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם מפני שאותו המלך שיעמוד מזרע דוד בעל חכמה יהיה יתר משלמה ונביא גדול הוא קרוב למשה רבינו ולפיכך ילמד כל העם ויורה אותם דרך ה' ויבואו כל הגוים לשומעו שנאמר והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים וסוף כל השכר כולו והטובה האחרונה שאין לה הפסק וגרעון הוא חיי העולם הבא אבל ימות המשיח הוא העולם הזה ועולם כמנהגו הולך אלא שהמלכות תחזור לישראל וכבר אמרו חכמים הראשונים אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכות בלבד.

הלכה פרק י

א

אל יאמר אדם הריני עושה מצות התורה ועוסק בחכמתה כדי שאקבל כל הברכות הכתובות בה או כדי שאזכה לחיי העולם הבא ואפרוש מן העבירות שהזהירה תורה מהן כדי שאנצל מן הקללות הכתובות בתורה או כדי שלא אכרת מחיי העולם הבא אין ראוי לעבוד את ה' על הדרך הזה שהעובד על דרך זה הוא עובד מיראה ואינה מעלת הנביאים ולא מעלת החכמים ואין עובדים ה' על דרך זה אלא עמי הארץ והנשים והקטנים שמחנכין אותן לעבוד מיראה עד שתרבה דעתן ויעבדו מאהבה.

ב

העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לה והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה והיא המעלה שצונו בה הקדוש ברוך הוא על ידי משה שנאמר ואהבת את ה' אלהיך ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה מיד יעשה כל המצות מאהבה.

ג

וכיצד היא האהבה הראויה הוא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עזה מאוד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שוגה בה תמיד כאלו חולה חולי האהבה שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אשה והוא שוגה בה תמיד בין בשבתו בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו שוגים בה תמיד כמו שצונו בכל לבבך ובכל נפשך והוא ששלמה אמר דרך משל כי חולת אהבה אני וכל שיר השירים משל הוא לענין זה.

רמב"ם

אמרו חכמים הראשונים שמא תאמר הריני למד תורה בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רבי בשביל שאקבל שכר בעולם הבא תלמוד לומר לאהבה את ה' כל מה שאתם עושים לא תעשו אלא מאהבה ועוד אמרו חכמים במצותיו חפץ מאד ולא בשכר מצותיו וכן היו גדולי החכמים מצוים לנבוגי תלמידיהם ומשכיליהם ביחוד אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב וכו' אלא מפני שהוא הרב ראוי לשמשו כלומר עבדו מאהבה.

כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר או כדי שלא תגיע עליו פורענות הרי זה עוסק שלא לשמה וכל העוסק בה לא ליראה ולא לקבל שכר אלא מפני אהבת אדון כל הארץ שצוה בה הרי זה עוסק בה לשמה ואמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה לפיכך כשמלמדין את הקטנים ואת הנשים וכלל עמי הארץ אין מלמדין אותן אלא לעבוד מיראה וכדי לקבל שכר עד שתרבה דעתן ויתחכמו חכמה יתירה מגלים להם רז זה מעט מעט ומרגילין אותן לענין זה בנחת עד שישגיגוהו וידעוהו ויעבדוהו מאהבה.

דבר ידוע וברור שאין אהבת הקב"ה נקשרת בלבו של אדם עד שישגה בה תמיד כראוי ויעזוב כל מה שבעולם חוץ ממנה כמו שצוה ואמר בכל לבבך ובכל נפשך אינו אוהב הקדוש ברוך הוא אלא בדעת שידעוהו ועל פי הדעה תהיה האהבה אם מעט מעט ואם הרבה הרבה לפיכך צריך האדם ליחד עצמו להבין ולהשכיל בחכמות ותבונות המודיעים לו את קונו כפי כח שיש באדם להבין ולהשיג כמו שבארנו בהלכות יסודי התורה.